

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 502.17:159.923.35(477):316.64:338.23:336.74

МЕНТАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ЙОГО МОНЕТИЗАЦІЇ

MENTAL MECHANISM FOR THE RATIONAL NATURAL RESOURCE MANAGEMENT AND THE WAYS OF ITS MONETIZATION

Мареха І.С.

старший викладач кафедри економічної теорії,
Сумський державний університет

У статті розкрито економічну сутність екологічних цінностей. Виявлено підстави для монетарної оцінки екологічних цінностей та пошуку їх економічних еквівалентів. Проаналізовано ринково-економічні форми конвертації екологічних цінностей. Розкрито національні риси екологічного менталітету українців крізь призму цінностей раціонального природогосподарювання. Акцентовано увагу на необхідності вдосконалення економічного механізму раціонального природокористування шляхом урахування ментального чинника.

Ключові слова: ментальна економіка, екологічні цінності, екоатрибутивний світогляд, раціональне природокористування.

В статье раскрыта экономическая сущность экологических ценностей. Выявлены основания для монетарной оценки экологических ценностей и поиска их экономических эквивалентов. Проанализированы рыночно-экономические формы конвертации экологических ценностей. Раскрыты национальные черты экологического менталитета украинцев сквозь призму ценностей рационального природопользования. Акцентировано внимание на необходимости совершенствования экономического механизма рационального природопользования путем включения ментального фактора.

Ключевые слова: ментальная экономика, экологические ценности, экоатрибутивное мировоззрение, рациональное природопользование.

The economic scope of environmental values is defined. The reasons for monetary estimation of environmental values and searching their economic equivalents are revealed. The market-based economic forms of environmental values conversion are analyzed. The national features of the Ukrainian environmental mentality are described based on the values of rational natural resource management. The necessity of natural resource management economic mechanism improvement via inclusion of mental factor is underlined.

Key words: mental economy, environmental values, environmental outlook, rational natural resource management.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Природокористування є специфічною сферою господарської діяльності, що передбачає трансформацію елементів природи для задоволення суспільних потреб у продуктах та послугах. Його специфічність полягає передусім у тому, що, по суті, воно є відображенням результатів взаємодії суспільства і природи, які можуть набувати конструктивних або деструктивних форм. У цілому подібні відношення є похідними від екологічного менталітету

суспільства, який визначає спосіб ведення природо-перетворювальної діяльності. Екоатрибутивний світогляд формує ментальне поле раціонального природокористування та ґрунтується на екологічних цінностях, що генеруються у лоні екологічної культури суспільства. У сучасних реаліях конкурентоорієнтованого розвитку, основними вимогами якого до національних економік є висока енергоефективність та ресурсна ощадливість, закономірно порушується питання про монетизацію екологічних цінностей суспільства в напрямі їх ринково-економічної конверта-

ції та пошуку економічних еквівалентів. Подібна конвертація здійснюється передусім у відповідь на глобалізацію екологічної свідомості світових гравців і має економічне обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Складність оцінки екологічного менталітету полягає у тому, що його дослідження знаходяться на перетині різних наук: етнографії [1], культурології [2], соціології [3], екології [4], філософії [5], психології [6], педагогіки [7] тощо. Враховуючи, що світовий економічний успіх держави тісно корелює з екологічною ситуацією у країні, головна увага повинна приділятися дослідженню екологічних цінностей суспільства та пошуку їх економічних еквівалентів.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є аналіз ментального механізму раціонального природокористування та обґрунтування напрямів його монетизації. Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких завдань:

1. Визначення економічної сутності екологічних цінностей, розмежування понять «екологічні блага», «екологічні товари» та «екологічні цінності» і виявлення точок їх взаємного переходу.

2. Виявлення підстав для монетарної оцінки екологічних цінностей та пошуку його адекватних економічних еквівалентів.

3. Аналіз ринково-економічних форм конвертації екологічних цінностей.

4. Проектування ментального механізму у площину раціонального землекористування.

5. Вдосконалення економічного механізму раціонального природокористування на основі врахування ментального чинника.

Вирішення подібних завдань сприятиме формуванню адекватних і системних економічних інструментів цілеспрямованого впливу на екологічну ментальність суспільства та перетворенню екологічних цінностей на вагомий критерій диференціації держави на світовій арені, де цінуються ініціативи раціонального використання природних ресурсів, а екологічний фактор розглядається як чинник міжнародної конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Виходячи зі специфіки процесів ціннісно-орієнтованого зростання, виникає потреба у його цілеспрямованому економічному управлінні.

Сутнісно-змістову основу екологічних цінностей репрезентує моральний імператив: любов до природи, шанобливе ставлення до довкілля, дбайливий догляд за землею тощо. Матеріально-речового змісту екологічні цінності набувають через екологічні блага, що включають природні ресурси та екосистемні послуги, а також екологічні товари, які в умовах ринкової економіки є похідними від екологічних благ та виступають їх монетизованою формою. Сутність екологічних товарів нами розуміється дуже широко. Вони являють собою не лише товари промислового та побутового призначення, як-то енергозберігаюче обладнання, очисні споруди, ресурсозберігаючі побутові прилади тощо. Під екологічним товаром нами розуміється якість навколишнього природного середовища у цілому, яка, виступаючи споживчим благом в умовах ринкової економіки, набуває ознак товару. Саме через здатність екологічних цінностей до монетизації і розкривається їх економічна визначеність (рис. 1).

Отже, екологічні цінності – це монетизовані екологічні блага, наділені суспільною корисністю, яка фіксується у суспільній свідомості у формі природосприйняття (наприклад, любов та шанобливе ставлення до землі), природопізнання (наприклад, екологічна справедливість та відповідальність, екологічна освіта) та природоосвоєння (раціональне природокористування). Найвищим проявом «моральності» у природокористуванні є раціональне використання природних ресурсів.

Адекватним умовам ринку економічним еквівалентом екологічних цінностей виступають екологічні товари та послуги. Екологічні цінності мають такі ознаки товару:

1. Суспільна корисність – це здатність екологічних цінностей задовольняти потреби суспільства в природних ресурсах та екосистемних послугах, які мають альтернативне використання.

Рис. 1. Економічна визначеність екологічних цінностей

Джерело: (розроблено автором)

2. Здатність обмінюватися на інші блага, яка полягає у спроможності екологічних цінностей обмінюватися на якість довкілля шляхом застосування ринково-економічних інструментів та приносити економічний ефект.

Екоатрибутивний світогляд у цілому та екологічні цінності зокрема можуть вільно конвертуватися у ринково-економічні форми та монетизуватися. Основними формами конвертації екоатрибутивного світогляду виступають його еколого-економічні еквіваленти [8]:

1. Екологічні цінності як товар.
2. Екологічні цінності як активи.
3. Екологічні цінності як економічний ресурс

і фактор виробництва.

Екологічні цінності як товар. Товаром є будь-яке благо, що виступає на ринку об'єктом купівлі-продажу. Конкретизуючи поняття товару по відношенню до екологічних цінностей, варто відзначити, що останні набувають товарних властивостей, коли економічні агенти готові платити за споживання товарів, дружніх до довкілля. У такому разі на національному рівні постає питання про існування екологічної валюти, деномінованої у грошовій формі, як загального еквіваленту та міри вартості екологічних цінностей. Економічний зміст екологічної валюти зводиться передусім до встановлення ціни якості навколишнього природного середовища. Таким чином, якість довкілля виступає на ринку екологічних цінностей споживчим благом, яке може бути придбане економічними агентами за екологічну валюту. Такий економічний підхід до управління екологічними цінностями поширений у європейських країнах, які випускають власну екологічну валюту [9].

Екологічні цінності як активи. Активами є ресурси, що приносять їх власнику постійний дохід та мають високий ступінь ліквідності. Подібний підхід можна трансформувати і по відношенню до міжнародного ринку торгівлі вуглецевими квотами. Будь-яка країна, впроваджуючи заходи зі зменшення викидів парникових газів у рамках глобальної екологічної ініціативи, має право на продаж емісійних сертифікатів тій державі, яка з технологічних причин не може зменшити емісію шкідливих речовин, не завдавши збитку власній економіці. У цьому контексті екологічні цінності, якість атмосферного повітря зокрема, являють собою ліквідний актив, що приносить стабільний прибуток ресурсоефективним країнами та сприяє досягненню екологічного балансу у світовій економіці.

Екологічні цінності як економічний ресурс і фактор виробництва. Навколишнє природне середовище виконує чотири важливі суспільно-економічні функції: є суспільним споживчим благом; слугує джерелом виробничих ресурсів; використовується для розміщення і поглинання відходів; є місцем для розташування економічних об'єктів. Перелік економічних ресурсів і факторів виробництва динамічно поновлюється. У зв'язку

із цим вважаємо за необхідне доповнити традиційну класифікацію факторів виробництва чинником екологічної культури. У руслі тенденцій сталого розвитку повинно йтися про екологічну аккультурацію економічного зростання, під якою ми розуміємо тривалий тренд зростання попиту суспільства на якість довкілля з виключенням можливості зниження потенціалу економічного зростання у довгостроковій перспективі. Якщо тенденція екологічного вдосконалення виробництва відсутня, то у суспільстві виробляються культуроруйнівні товари та послуги, а економічне зростання можна охарактеризувати як протикультурне. У разі нестійкого тренду суспільство продукує культуронейтральні товари та послуги, зумовлюючи псевдокультурний тип економічного зростання. У разі усталеного зростаючого попиту на якість довкілля може йтися про виробництво культуронасичених товарів та послуг в умовах висококультурного економічного розвитку. Найбільш повно екологічні цінності суспільства проявляються через еколого-економічну визначеність ресурсозбереження.

Отже, екологічні цінності інкорпорується у високу якість довкілля. До основних інструментів монетизації екологічних цінностей можна віднести такі:

- екологічні податки та природоресурсні платежі;
- екологічні субсидії та преференції;
- екологічні інвестиції;
- екологічне ціноутворення;
- екологічні кредити;
- емісійні сертифікати;
- природоохоронні витрати;
- екологоорієнтовані гранти тощо.

Конкретизуємо наше дослідження по відношенню до ментального механізму раціонального землекористування. Як відомо, українці є землеробською нацією, які з давніх-давен обробляли земельні ресурси та передавали агрономічні знання від покоління до покоління. Екологічна ментальність українського народу має певні національні особливості. На підставі аналізу етнокультурних витоків раціонального природокористування [10] вважаємо за доцільне надати коротку характеристику української екологічної ментальності:

1. Українцям історично властива господарська дбайливість по відношенню до природних ресурсів: «Хто про землю дбає, вона тому повертає»; «Зрубав дерево – посади два»; «Не брудни криниці, бо схочеш водиці».

2. У системі національного природогосподарювання культура землекористування (агрокультура) є домінуючою: «Держись землі, то не впадеш». Таким чином, екологічний менталітет українського етносу є хліборобським з яскраво вираженими антропоморфічними рисами: «Хліб усьому голова».

3. Споконвіку українці були прибічниками органічного землеробства: «Не земля родить,

а *гній та руки*», тому можна стверджувати, що їхні сучасні нащадки мають неабиякий історичний досвід ресурсозбереження, зокрема в частині застосування органічних добрив.

4. Особливо цінними з погляду раціонального землекористування були агрономічні знання: «*Агромінімум вивчай – гарний матимеш врожай*».

5. У цілому українцями накопичений багатий емоційний та практичний досвід раціонального землекористування.

Спираючись на результати нашого дослідження, вважаємо, що наявний економічний механізм раціонального природокористування потребує вдосконалення у напрямі врахування ментального чинника. Екологічний менталітет відображає процес трансформації елементів природи та їх перетворення на економічний результат. Ментальний чинник пояснює крос-культурні відмінності у здійсненні природоохоронної діяльності та отриманні економічного ефекту. З урахуванням ментальних особливостей ресурсозбереження стає не просто методом раціонального природокористування, а перетворюється на особливий тип мислення підприємця, який, дбаючи про довкілля, користується економічними перевагами ресурсоефективної діяльності. Ментальний компонент раціонального природокористування необхідно враховувати на етапі мотивації підприємців до здійснення природоохоронної діяльності, а його крос-культурні особливості – на етапі вибору ринково-економічних інструментів управління монетизованими екологічними цінностями. Так, у країнах із високими показниками забруднення довкілля доцільно застосовувати податкові механізми раціонального природокористування, а в країнах із низькими показниками – префе-

ренційні інструменти стимулювання природоохоронної діяльності.

Можливості забезпечення гідного майбутнього наступних поколінь криються в екоатрибутивному світогляді поколінь сучасних. У системі раціонального природокористування екологічні цінності є змістом економічних відносин. Саме на них можна будувати національну модель раціонального природокористування. В українській світоглядній системі домінує архетип природи, що генерує стереотип раціонального землекористування. Досвід раціонального землекористування праукраїнців є культурною спадщиною для прийдешніх поколінь.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Завдання забезпечення раціонального природокористування та зниження екодеструктивного впливу економічної діяльності на навколишнє природне середовище не може вирішуватися винятково за рахунок обмеження економічного зростання. У такому разі необхідно залучати альтернативні чинники, з-поміж яких на особливу вагу заслуговує екоатрибутивний світогляд та притаманні йому екологічні цінності. Економічна визначеність екологічних цінностей полягає у їх здатності монетизуватися та набувати ринково-економічних форм. Про екологічний менталітет суспільства можна судити на підставі аналізу його етнокультурних джерел. Так, подібний аналіз, проведений по відношенню до українського народу, свідчить про наявність яскраво вираженого архетипу природи у структурі його екологічного менталітету. Врахування ментального чинника в економічному механізмі раціонального природокористування визначає напрями подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Апанович О. За плугом Господь іде (Агрокультура українського селянства й козацтва в контексті ідей С. Подолинського та В. Вернадського). URL: <http://ukrlife.org/main/apan/right.htm>.
2. Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика: навч. посіб. К.: Заповіт, 1996. 352 с.
3. Бойко З.В. Особливості менталітету українського народу та менталітетів інших народів. Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство. 2015. Вип. II(5). С. 72–76.
4. Проблемы этики в обеспечении устойчивого развития / Ю.Н. Петрушенко, И.М. Бурлакова, В.Л. Мельник. Социально-экономический потенциал устойчивого развития: учебник; под ред. Л. Г. Мельника, Л. Хенса. Сумы: Университетская книга, 2007. С. 990–1002.
5. Чижевський Д. Нариси по історії філософії на Україні. К.: Орій, 1992. 230 с.
6. Декрет М. Феномен української ментальності: світоглядні універсалиї української нації. URL: <http://ukrconf.fl.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/12/3.-Dekret-Margaryta.pdf>.
7. Мухамедшина Л.М. О сущности и содержании понятия «экологическая культура». Педагогическая наука и практика. 2012. № 1. С. 1–5.
8. Мареха І.С., Клісінські Я.С. Екоатрибутивний світогляд та ринково-економічні форми його конвертації. Інфраструктура ринку. 2017. Вип. 13. С. 250–255.
9. Мардина К. Иностранный опыт: шесть городов со своей валютой. URL: <http://www.the-village.ru/village/city/abroad/125161-inostrannyy-opyt-lokalnaya-valyuta>.
10. Мареха І.С. Аксиологічний аналіз етнокультурних витоків раціонального природокористування. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент». 2015. Вип. 10. С. 200–203.